

ੴ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰ

126

ਦੂਜਾ ਭਾਉ

ਭਾਗ-੧

‘ਖੋਜੀ’

ਦੂਜਾ ਭਾਉ

ਭਾਗ-1

ਆਪੀਨੈ ਆਪੁ ਸਾਜਿਓ ਆਪੀਨੈ ਰਚਿਓ ਨਾਉ ॥
ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤਿ ਸਾਜੀਐ ਕਰਿ ਆਸਣੁ ਛਿਠੋ ਚਾਉ ॥

(ਪੰਨਾ-੪੯੩)

ਏਕਸੁ ਤੇ ਸਭੁ ਦੂਜਾ ਹੂਆ ॥
ਏਕੋ ਵਰਤੈ ਅਵਰੁ ਨ ਬੀਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੪੨)

ਦੂਜਾ ਭਾਉ ਰਚਾਇਓਨੁ ਤੈ ਗੁਣ ਵਰਤਾਰਾ ॥....
ਸਭੁ ਕਿਛੁ ਤੇਰਾ ਖੇਲੁ ਹੈ ਸਚੁ ਸਿਰਜਣਹਾਰਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੪੮)

ਉਪਰਲੀਆਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਤੋਂ ਜਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿਚ ਦੋ ਮੰਡਲ ਹਨ —

1. ਇਲਾਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵਾਲਾ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ।

2. ਹਉਮੈ ਵੇੜ੍ਹਿਆ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ, ਜਿਸ ਨੂੰ 'ਦੂਜਾ ਭਾਉ' ਜਾਂ 'ਦੂਜਾ ਦੋਇ'

ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਵਾਲੀ ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤਿ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਸਿਰਫ਼
ਤੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਤਾਈਂ ਸੀਮਿਤ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਹਨੇਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦੇ ਤੇ ਦੁੱਖ-ਕਲੇਸ਼ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇ ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਮਾਇਕੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ
ਵਿਚ, ਜੀਵ —

ਹਉਮੈ

ਮੈਂ-ਮੇਰੀ

ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਖੁਦਗਰਜੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣ

ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਮਾਇਕੀ ਔਂਗ੍ਰਾਣਾਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਸੱਚ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਿਆ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਥਵਾ ‘ਨਾਮ’ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ, ਅਟੱਲ ਹੈ। ਇਸ ਆਤਮ-ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਥਵਾ ‘ਨਾਮ’ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ‘ਦੂਜਾ-ਭਾਉ’, ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵਾ ਅਥਵਾ ‘ਮਾਇਆ’ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਹੈ।

ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਹਨੇਰ ਜਾਂ ‘ਦੂਜਾ-ਭਾਉ’ ਹੈ।

ਹਨੇਰੇ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਨੂੰ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਦੂਜੇ ਭਾਉ’ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਹਸਤੀ ਨਹੀਂ।

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਭੁੱਲ ਤੋਂ ਹੀ ‘ਦੂਜੇ ਭਾਉ’ ਦਾ ਵਜੂਦ ਉਪਜਦਾ ਹੈ।

ਜਦ ਅਸੀਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅੱਡਰੀ ਹਸਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਅੱਡਰੀ ਹਸਤੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਜਾਂ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦੇ ਭਰਮ ਨੂੰ ਹੀ —

‘ਦੂਜਾ-ਭਾਉ’

ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਨਣ ਤੇ ਹਨੇਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਉਲਟ ਹਨ ਅਤੇ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਲਾਹੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਹਨੇਰ ਜਾਂ ਦੂਜਾ-ਭਾਉ — ਇਕ ਦੂਸਰੇ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਉਲਟ ਹਨ, ਮੁਤਜ਼ਾਦ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਲਫਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਜਦ ਤੂੰ-ਤੇਰੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਖਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦਾ ਹਨੇਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਵਾਲੀ ‘ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤਿ’ ਦੀ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਸਿਰਫ ਤ੍ਰੈ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ-ਮੰਡਲ ਦੇ ਭਰਮ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੈ —

ਜਬ ਹਮ ਹੋਤੇ ਤਬ ਤੂੰ ਨਾਹੀ ਅਥ ਤੂੰਹੀ ਮੈਂ ਨਾਹੀ ॥

(ਪੰਨਾ-੬੫੭)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ —

ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ ਭੁਲਾਵੇ

ਮਾਇਕੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰ

ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ
ਤੇ ਅੱਡਰੀ ਹਸਤੀ ਦੇ 'ਭਰਮ'

ਨੂੰ ਹੀ ਦੂਜਾ ਭਾਉ, ਦੂਜਾ ਦੋਇ ਜਾਂ ਦੁਤੀਆ-ਭਾਵ ਆਦਿ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ 'ਦੂਜੇ-ਭਾਉ' ਵਿਚ ਹੀ ਜੀਵ ਜਨਮ-ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਭੁਗਤਦਾ ਆਇਆ ਹੈ —

ਭਰਮੇ ਆਵੈ ਭਰਮੇ ਜਾਇ ॥

ਇਹੁ ਜਗੁ ਜਨਮਿਆ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੬੧)

ਮਨਮੁਖ ਅੰਧਾ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ॥

ਜਮ ਦਰਿ ਬਾਧਾ ਚੋਟਾ ਖਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੮੪੧)

ਇਹ 'ਦੂਜਾ ਭਾਉ' ਪੈਦਾ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ?

ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਜਾਂ ਆਪਣੇ-ਪਰਾਏ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਤੋਂ 'ਦੂਜਾ-ਭਾਉ' ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ —

ਏਹ ਮਾਇਆ ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਵਿਸਰੈ

ਮੇਹੁ ਉਪਜੈ ਭਾਉ ਦੂਜਾ ਲਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੯੨੧)

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਦੂਜਾ-ਭਾਉ' ਅਨੇਕ ਜਨਮਾਂ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਦਿਲੋ-ਦਿਮਾਗ ਤੇ ਅੰਤਿਸ਼ਕਰਨ ਵਿਚ ਧਸ-ਵਸ-ਰਸ ਸਮਾ ਚੁੱਕਿਆ ਹੈ।

ਆਤਮਿਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼-ਮੰਡਲ ਅਬਵਾ 'ਸੱਚਬੰਡ' ਵਿਚ ਅਕਾਲ-ਪੁਰਖ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਸੰਤਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਗੁਰਮੁਖ-ਜਨਾਂ ਨਾਲ ਲਾਡ ਲਡਾਉਂਦਾ ਤੇ ਖੇਲ੍ਹ-ਖਿਲਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪਰ 'ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ' ਵਿਚ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ —

ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਲਿਪਾਏਮਾਨ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ

ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਰਮ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ

ਦੁਖ-ਸੁਖ ਭੋਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਅਸੀਂ 'ਦੂਜੇ-ਭਾਉ' ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਤੀਜੇ ਭੋਗਦੇ ਹਾਂ —

ਜਗਤੁ ਅਗਿਆਨੀ ਅੰਧੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਜੇਤੇ ਕਰਮ ਕਰੇ ਦੁਖ ਲਗੈ ਤਨਿ ਧਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-੫੯੩)

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਸਦਾ ਦੁਖੁ ਪਾਏ ਤੈ ਗੁਣ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਦਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੦੬੬)

ਬਿਨੁ ਨਾਵੈ ਸਭ ਦੁਖੁ ਸੰਸਾਰਾ ॥

ਬਹੁ ਕਰਮ ਕਮਾਵਹਿ ਵਧਹਿ ਵਿਕਾਰਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੦੬੨)

ਮਾਇਆ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਕਿਆ ਮਾਇਆ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥

ਦੁਖਿ ਸੁਖਿ ਏਹੁ ਜੀਉ ਬਧੁ ਹੈ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥ (ਪੰਨਾ-੬੨)

ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ —

ਦੂਜੇ ਦੋਇ

ਦੂਜਾ-ਭਾਉ

ਦੂਜੀ ਕੁਦਰਤਿ

ਦੂਬਿਧਾ

ਦੂਤੀਆ-ਭਾਵ

ਆਦਿ ਦੀ ਬਾਬਤ ਅਨੇਕਾਂ ਵਾਰੀ ਪੜ੍ਹਿਆ, ਲਿਖਿਆ, ਵਿਚਾਰਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੇ 'ਤੱਤ-ਭੇਦ' ਨੂੰ —

ਜਾਨਣ

ਬੁੱਝਣ

ਸਮਝਣ

ਵਿਚਾਰਨ

ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ

ਦੀ ਕਦੇ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਭਾਸੀ !

ਅਸੀਂ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਤੇ ਕਥਾ-ਵਾਰਤਾ ਕਰਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋਏ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ !!

ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਰਾਂ ਦੇ ਪਿਛੇ ਅਸਲੀ ਅਨੁਭਵੀ ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ —

ਬੇਖਬਰ

ਅਗਿਆਨੀ

ਅਨਜਾਣ

ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ

ਵਿਚ ਹਾਂ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ —

ਸਹੀ

ਅੰਤ੍ਰੀਵ

ਅਨੁਭਵੀ

ਤੱਤ-ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ —

ਜਗਤੁ ਅਗਿਆਨੀ ਅੰਪੁ ਹੈ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ ॥

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਜੇਤੇ ਕਰਮ ਕਰੇ ਦੁਖੁ ਲਗੈ ਤਨਿ ਧਾਇ ॥

(ਪੰਨਾ-ਪੰਡ੩)

ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ, ਅਰਥਾਤ ਸਾਡੇ —

ਖਿਆਲ

ਸੋਚਣੀ

ਕਲਪਨਾ

ਸਿਆਣਪਾਂ

ਵਿਦਿਆ

ਗਿਆਨ

ਵਿਗਿਆਨ

ਫਿਲਾਸਫੀ

ਨਿਸਚੇ

ਕਰਮ-ਧਰਮ

ਆਦਿ, ਸਭ ਉਤੇ ‘ਦੂਜੇ ਭਾਉ’ ਦੀ ਰੰਗਤ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਪਰ ਅਤਿਅੰਤ ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਜੀਵ ਇਹ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਉਹ ‘ਦੂਜੇ-ਭਾਉ’ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦਿਨ-ਰਾਤ, ਨਿਮਖ-ਨਿਮਖ ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਅਥਵਾ ‘ਦੂਜੇ ਦੋਇ’ ਵਿਚ ਹੀ —

ਜੰਮਦੇ

ਜੀਂਦੇ-ਬੀਂਦੇ

ਕਰਮ ਕਰਦੇ

ਤੇ ਮਰਦੇ

ਹਾਂ।

ਜੀਵ ਆਪਣੀ ਅੱਡਰੀ ਹਸਤੀ ਅਥਵਾ ‘ਮੈਂ-ਮੇਰੀ’ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਗਲਤਾਨ ਅਤੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਕੂੜੇ ਮਾਇਆ-ਜਾਲ ਅਥਵਾ ‘ਦੂਜੇ-ਭਾਇ’ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ

ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਉਚੇਰੇ, ਸੁਚੇਰੇ, ਸੁਹਣੇਰੇ ਆਤਮ-ਮੰਡਲ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ, ਨਾ ਹੀ ਲੋੜ ਭਾਸਦੀ ਹੈ।

ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਕੜ ਦੀ ਅਗਨੀ ਰਾਹੀਂ ਧੂੰਏ ਦੀ ਕਾਲਖ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਦੁਆਰਾ ‘ਦੂਜਾ-ਭਾਉ’ ਅਥਵਾ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦੀ ਛਾਇਆ ਪ੍ਰਗਟ ਪਹਾਰੇ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਇਸਨੂੰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ।

ਗਰਬਾਣੀ ਸਾਡੀ ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਚਾਨਣਾ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ —

ਨਾਨਕ ਸਚਾ ਏਕ ਹੈ ਦਹ ਵਿਚਿ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੫੦)

ਵਰਤੁ ਨੇਮੁ ਨਿਤਾਪਤਿ ਪੁਜਾ ॥

ਬਿਨ ਬੁਝੇ ਸਭ ਭਾਉ ਹੈ ਦੁਜਾ ॥ (ਪੰਨਾ-੮੪੧)

ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਾਰੀਆਂ ਦਿੱਸਟਮਾਨ ਚੀਜ਼ਾਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਅਤੇ ਨਾਸ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ —

ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਸਗਲ ਬਿਨਾਸੈ ਜਿਉ ਬਾਦਰ ਕੀ ਛਾਈ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੧੯)

ਇਹ ਸਮੱਚਾ ਸੰਸਾਰ ਵੀ ਕਈ ਵੇਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਨਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ —

ਕਈ ਬਾਰ ਪਸਰਿਓ ਪਾਸਾਰ ॥

ਸਦਾ ਸਦਾ ਇਕੁ ਏਕੰਕਾਰ ॥ (ਪੰਨਾ-੨੨੬)

ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ —

ਚਲਾਏਮਾਨ

ਨਾਸ਼ਵੰਤ

10

१३

ਬਿਰਖ ਕੀ ਡਾਇਆ

सहस्र-रूप

ਪੂਰਵ ਕਾ ਪਹਾੜ

ਭਰਮਗੜ

ਆਦਿ ਕਹਿ ਕੇ ਬਿਆਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ —

ਸਹਸਾ ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੁ ਹੈ ਮਰਿ ਜੰਮੈ ਆਇਆ ਜਾਇਆ ॥ (ਪੰਨਾ-੧੩੮)

ਇਹੁ ਸੰਸਾਰੁ ਸਭ ਆਵਣ ਜਾਣਾ ਮਨ ਮੂਰਖ ਚੇਤਿ ਅਜਾਣਾ ॥ (ਪੰ.-੬੦੭)

ਇਹੁ ਜਗੁ ਧੂਏ ਕਾ ਪਹਾਰ ॥
ਤੈ ਸਾਚਾ ਮਾਨਿਆ ਕਿਹ ਬਿਚਾਰਿ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੧੯੬-੮੭)

ਪਰ ਪੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ —

ਪੜ੍ਹਕੇ

ਸੁਣਕੇ

ਸਮਝਕੇ

ਵਿਚਾਰਕੇ

ਗਿਆਨ ਘੋਟਕੇ

ਵੀ ਸਾਡਾ ਮਨ ਇਸ ਝੂਠੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸੱਚ ਮੰਨੀ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ —

ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਜੀਵਨ

ਭਾਈਚਾਰਕ ਜੀਵਨ

ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਜੀਵਨ

ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਜੀਵਨ

ਧਾਰਮਿਕ ਜੀਵਨ

ਸਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ

ਸਾਡੀ ਸਭਿਆਤਾ

ਇਥੋਂ ਤਕ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸੇ ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਦੀ ਰੰਗਤ ਜਾਂ ਪਿਉਂਦ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਇਹ ਨਵੀਨ ਸਭਿਆਤਾ (modern civilization) ਆਪਣੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਾਨੂੰ ਅਤਿ ਮਾਣ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਸਭਿਆਤਾ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਸਾਡੀ ਅੱਡਗੀ ਹੋਂਦ ਤੇ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਅਥਵਾ ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪ੍ਰਵੇਸ਼, ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਤੇ ਸੀਮਿਤ ਹਨ—ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਤਮਿਕ ਮੰਡਲ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ।

ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਸਬੂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਸਾਡੀ ਸਭਿਆਤਾ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਕੇ ਨਵੀਨ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਸਾਡਾ ਸਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨਿਘਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਦੈਵੀ, ਆਤਮਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਘਟਦੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ —

ਈਰਖਾ-ਦਵੈਤ

ਖੁਦਗਰਜੀ

ਬੇਈਮਾਨੀ

ਵੈਰ-ਵਿਰੋਧ

ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰ

ਚੋਰ-ਬਜ਼ਾਰੀ

ਖੋਹਾ-ਖਾਹੀ

ਧੋਖੇਬਾਜ਼ੀ, ਜੁਲਮ-ਜਬਰ

ਆਦਿ ਅੰਗੁਣ ਵਧਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਨਵੀਨ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਅਪੁਨਿਕਤਾ ਦੁਆਰਾ ਮਨੁੱਖੀ ਹਿਰਦਿਆਂ ਅੰਦਰ —

ਦਇਆ

ਖਿਮਾ

ਸੇਵਾ

ਪਰਉਪਕਾਰ

ਮਿਲਵਰਤਣ

ਇਮਾਨਦਾਰੀ

ਵਿਸ਼ਵਾਸ

ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ

ਆਸਤਿਕਤਾ

ਆਦਿ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਤੇ ਅਫਸੋਸ
ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਇਸਦੇ ਐਨ ਉਲਟ ਸਾਡੀ ਨਵੀਨ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਨਾਲ
ਮਨੁੱਖਤਾ ਪਿਛਲੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਨਾਲੋਂ ਵੀ —

ਸ਼ੱਕੀ

ਖੁਦਗਰਜ

ਵਿਸ਼ਵਾਸਘਾਤੀ

ਅਸ਼ਰਧਰਕ

ਝੂਠੀ

ਨਾਸਤਿਕ

ਵਿਕਾਰੀ

ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਵ ਵਿਚ —

ਅਸ਼ਾਂਤੀ

ਡਰ

ਖਿਚੋਤਾਣ

ਹੋਰਾਫੇਰੀ

ਬਈਮਾਨੀ

ਵੱਛੀਖੋਰੀ

ਬੋਹਾਖਾਹੀ

ਸਮਗਲਿੰਗ

ਅਤਿਆਚਾਰ

ਅਨੈਤਿਕਤਾ (sex violence)

ਆਦਿ ਨੀਵੇਂ ਅੰਗੁਣ ਵਧਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਧਰਮਾਂ ਅਥਵਾ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਅਨੇਕ ਸਾਧਨਾਂ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਸਾਡੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਾਰਬਿਕ ਤਬਦੀਲੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ।

ਜੀਵ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਲਈ ਬੇਅੰਤ —

ਸੁਧਾਰ-ਸੰਸਥਾਵਾਂ

ਸਭਾ-ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ

ਸਟੱਡੀ-ਸਰਕਲ

ਧਾਰਮਿਕ-ਪੁਸਤਕਾਂ

ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ

ਭਾਈਚਾਰਕ ਸੰਮੇਲਨ

ਅਮਨ ਕਮੇਟੀਆਂ

ਧਾਰਮਿਕ ਸਮਾਗਮ

ਯੂ. ਐਨ. ਓ. (U.N.O.)

ਯੂਨੈਸਕੋ (UNESCO)

ਵਰਗੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਸੁਧਾਰਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਬੇਅੰਤ ਖਰਚਾ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਵਕਤ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਦੇਖਣ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ ਦਾ ਮਾਨਵਤਾ ਉੱਤੇ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਜਾਂ ਆਰਜੀ

ਜਿਹਾ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਹਾਲਤ ਨਿਘਰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜੀਵ ਦੀ ਇਸ ਗੰਭੀਰ ਤੇ ਭਿਆਨਕ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ‘ਦੂਜੇ ਭਾਉ’ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਾਂ। ਸਾਡੀ ਇਸ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ —

ਭਾਉਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਣੀਆ ਦੂਜੈ ਲਗਾ ਹੇਤੁ ॥

ਲਖ ਸੀਗਾਰ ਬਣਾਇਆ ਕਾਰਜਿ ਨਾਹੀ ਕੇਤੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੪)

ਭੁਲਿਓ ਮਨੁ ਮਾਇਆ ਉਰਝਾਇਓ ॥

ਜੋ ਜੋ ਕਰਮ ਕੀਓ ਲਾਲਚ ਲਗਿ

ਤਿਹ ਤਿਹ ਆਪੁ ਬੰਧਾਇਓ ॥

(ਪੰਨਾ-੨੦੨)

ਹਉਮੈ ਵਿਚਿ ਸਭੁ ਜਗੁ ਬਉਰਾਨਾ ॥

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਨਾ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੫੯)

ਹਉਮੈ ਮਮਤਾ ਬਹੁ ਮੋਹੁ ਵਧਾਇਆ ॥

ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਮਨਮੁਖਿ ਦੁਖੁ ਪਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੬੧)

ਅਸੀਂ ‘ਦੂਜੇ ਭਾਉ’ ਵਾਲੇ ਮਾਇਕੀ ਵਡ-ਖੇਲ-ਤਮਾਸੇ ਵਿਚ ਇਤਨੇ ਖਚਤ, ਗਲਤਾਨ ਅਥਵਾ ਗੁਆਚੇ ਹੋਏ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਮਾਇਕੀ-ਤਮਾਸੇ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣਾ —

ਜੀਵਨ-ਉਦੇਸ਼

ਜੀਵਨ-ਮਨੋਰਥ

ਜੀਵਨ-ਸੇਧ

ਜੀਵਨ-ਮੰਜ਼ਿਲ

ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਕੀ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਸ ਆਤਮਿਕ ਭੇਦ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਆਤਮਿਕ-ਖਿਡਾਰੀ ਅਥਵਾ ਏਜੰਟ (agent) ਹਾਂ ਅਤੇ ਇਸ ਤੌ-ਗੁਣੀ ਮਾਇਕੀ ਮੰਡਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵੀ —

ਉਚੇਰਾ

ਸੁਚੇਰਾ

ਸੁਹਣੇਰਾ

ਚੰਗੇਰਾ

ਸੁਖਦਾਈ
ਰਸਦਾਇਕ
ਪ੍ਰੇਮ-ਮਈ

ਜੀਵਨ ਮਨੋਰਥ, ਜੀਵਨ-ਸੇਧ ਤੇ ਜੀਵਨ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੈ।

ਜਨਮਾਂ-ਜਨਮਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਜੀਵ ਦੂਜੇ ਦੋਇ ਅਥਵਾ 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦਾ ਆਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਣ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਅਥਵਾ ਉਸਦੀ —

ਸੋਚਣੀ
ਖਿਆਲ
ਵਿਚਾਰ
ਵਲਵਲਿਆਂ
ਭਾਵਨਾਵਾਂ
ਵਿਸ਼ਵਾਸ
ਕਰਮ-ਧਰਮ
ਪਿਆਰ
ਘਿਰਣਾ
ਪਰਮਾਰਥ

ਆਦਿ ਦੇ ਅੰਤਰਗਤ ਦੂਜੇ ਭਾਉ ਦੀ ਰੰਗਣ ਚੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਹੈ —

ਏਹੁ ਸਰੀਰੁ ਸਭ ਮੂਲੁ ਹੈ ਮਾਇਆ ॥

ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇਆ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੦੬੫)

ਇਕਿ ਕੂੜਿ ਲਾਗੇ ਕੂੜੇ ਫਲ ਪਾਏ ॥

ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਬਿਰਬਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਏ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੨੪)

ਪਲਚਿ ਪਲਚਿ ਸਗਲੀ ਮੁਈ ਝੂਠੈ ਧੰਧੈ ਮੋਹੁ ॥

(ਪੰਨਾ-੧੩੩)

ਬਾਵਜੂਦੁ ਇਤਨੇ ਧਰਮਾਂ, ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ, ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ 'ਜੀਵ' ਇਸ 'ਦੂਜੇ ਦੋਇ' ਦੇ ਭਰਮ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ।

ਅਵਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਧਾਰਮਿਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤੇ ਜੇ ਸੁਣਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਓਪਰੇ ਜਿਹੇ ਮਨ ਨਾਲ ਹਾਮੀ ਭਰ ਛੱਡਦੇ ਹਾਂ —

ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਕੇ ਮਤ ਸੁਨਿ ਨਿਮਖ ਨ ਹੀਏ ਬਸਾਵੈ ॥ (ਪੰਨਾ-੯੩੨)

ਗੁਰਮਤਿ ਸੁਣਿ ਕਛੁ ਗਿਆਨੁ ਨ ਉਪਜਿਓ ਪਸੁ ਜਿਉ ਉਦਰੁ ਭਰਉ ॥
(ਪੰਨਾ-੯੮੫)

ਵੇਦਾ ਮਹਿ ਨਾਮੁ ਉਤਮੁ ਸੋ ਸੁਣਹਿ ਨਾਹੀ ਫਿਰਹਿ ਜਿਉ ਬੇਤਾਲਿਆ ॥
(ਪੰਨਾ-੯੧੯)

ਅਸਲ ਵਿਚ ਜਦ ਤਾਂਈਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਰਮ-ਭੁਲਾਵੇ ਅਥਵਾ 'ਦੂਜੇ
ਭਾਉ' ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਤਦ ਤਾਂਈਂ ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ
ਸਕਦਾ।

ਜਿਉ-ਜਿਉ ਅਸੀਂ ਹਉਮੈ ਅਧੀਨ 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਦਾ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ
ਵਿਚ ਅਭਿਆਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤਿਉ-ਤਿਉ ਅਧਿਆਤਮਿਕ-ਪੰਥ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੁੰਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ
ਅਤੇ ਸਾਡਾ ਜੀਵਨ ਦੁਖਦਾਈ ਤੇ ਘਰਣਤ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ —

ਮਨਮੁਖ ਮਾਇਆ ਮੇਹਿ ਵਿਆਪੇ
ਦੂਜੇ ਭਾਇ ਮਨੂਆ ਬਿਰੁ ਨਾਹਿ ॥
(ਪੰਨਾ-੯੮੨)

ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਵਿਸਾਰਿਆ ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਰਚਨਿ ॥
ਤਿਸਨਾ ਭੁਖ ਨ ਉਤਰੈ ਅਨਦਿਨੁ ਜਲਤ ਫਿਰਨਿ ॥
(ਪੰਨਾ-੨੫੫)

ਇਹੁ ਮਨੁ ਜਲਿਆ ਦੂਜੈ ਦੋਇ ॥
(ਪੰਨਾ-੧੧੭੬)

ਆਮ ਜਨਤਾ ਤਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ, ਕਬਾਵਾਰਤਾ ਆਦਿ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੈ,
ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਛੂੰਘੇ, ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨਾ
ਗਿਆਨੀਆਂ ਤੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਅਖਾਉਤੀ ਗਿਆਨੀ ਵੀ ਗੁਰਬਾਣੀ
ਦਾ ਉਪਰਾ ਜਿਹਾ ਦਿਮਾਗੀ ਗਿਆਨ ਘੋਟ ਕੇ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਪਰਚਾ ਛੱਡਦੇ
ਹਾਂ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਦੂਜੇ ਭਾਉ' ਦੇ ਅਧੀਨ ਅਸੀਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਸਹੀ —

ਅੰਤ੍ਰੀਵ-ਤੱਤ

ਅਨੁਭਵੀ ਗਿਆਨ

ਆਤਮਿਕ ਜੀਵ-ਸੇਧ

ਨਿਜੀ ਆਤਮਿਕ-ਵਿਰਸੇ

ਆਦਿ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ।

(ਚਲਦਾ

© ਸਭ ਹੱਕ ਰਾਖਵੇਂ ਹਨ।

ਏਸੇ ਕਲਮ ਦੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚਾਰੁ ਦੀ ਲੜੀ ਵਿੱਚ ਅੱਡ-ਅੱਡ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਤੇ 132 ਲੇਖ (13 ਕਿਤਾਬਾਂ) ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੇਖਾਂ ਦਾ ਹਿੰਦੀ ਤਰਜਮਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪੰਜ ਲੇਖ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਹਨ।

ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਦੇ ਅੱਠ ਦਿਨਾਂ ਜਪ-ਤਪ ਸਮਾਗਮ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ, ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ ਵਿਖੇ ਮਾਰਚ, ਸਤੰਬਰ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ (20-30) ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਜੂਨ ਵਿੱਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਹਰ ਸਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ, ਦੱਖਣੀ ਬਾਈਪਾਸ ਦੋਰਾਹਾ ਵਿਖੇ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਸਮਾਗਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸੰਗਤਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਅਨੁਸਾਰ 15-15 ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅਰਸੇ ਬਾਅਦ, ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਸਮਾਗਮ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹਫਤਾਵਾਰੀ ਸਮਾਗਮ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਿੰਡ ਦੋਦੜਾ, ਬੁਢਲਾਡਾ-ਸੁਨਾਮ, ਬਰਾਸਤਾ (ਵਾਈਆ) ਜਖੇਪਲ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਤੇ ਹੈ। ਚਾਹਵਾਨ ਸੱਜਣ ਇਹ ਲੇਖ ਅਤੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਦਾ ਵੈਰਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪਤੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ:-

Website : www.brahmbungadodra.org

E-mail : info@brahmbungadodra.org

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 073074-55097, 01652-255097, 99149-55098

❖ ਸ਼ਾਖਾ ❖

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੁੰਗਾ ਸਾਹਿਬ (ਦੋਦੜਾ)

ਦੱਖਣੀ ਬਾਈ ਪਾਸ, ਦੋਰਾਹਾ

ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ, ਪੰਜਾਬ

ਫੋਨ : 073074-55098, 01628-258697, 099149-55098

❖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ❖

ਸੈਕ੍ਰੈਟਰੀ, ਬ੍ਰਹਮ-ਬੁੰਗਾ ਟ੍ਰਸਟ (ਰਜਿ.)

ਪਿੰਡ ਤੇ ਡਾਕਖਾਨਾ : ਦੋਦੜਾ

ਤਹਿਸੀਲ-ਬੁਢਲਾਡਾ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਾਨਸਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਫੋਨ : 73074-55096